

H. L. Møller: Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode. Et Bidrag til dansk Historie i det attende Aarhundrede. Kjøbenhavn (G. E. C. Gad) 1889. (248 SS.)

Under det Studium af utrykte Aktstykker, der nu for Tiden allevegne stærkt optager Historikerne som det nødvendige Middel til at give et dybere, fortroligt Kjendskab til Fortiden, ere vi her i Danmark aldeles overvejende henviste til officielle Aktstykker. Vor Mangel paa „Memoirer“ og private Brevsamlinger er kun altfor vel kjendt, og denne Mangel bliver ikke mindre, efterhaanden som vi nærme os vort eget Aarhundrede. Den føles maaaske endnu mere for det 18de end for det 16de Aarhundredes Vedkommende. Hver Gang man træffer paa et Brev, hvori en eller anden fremtrædende Personlighed udfolder sig frit og utvungent, ser man deri et Fund af Betydning. Saa meget mere er der Grund til at glæde sig, naar en saadan hel Brevsamling bliver fremdraget og lagt til Grund for et historisk Skrift som den, hvorpaa det her omhandlede Arbejde af Cand. mag. H. L. Møller er bygget, nemlig den paa Slottet Wernigerode i Hartzen opbevarede Korrespondance imellem Kristian VI og hans kjødelige Fætter, Grev Kristian Ernst Stolberg, en Korrespondance, der er ført lige fra 1728 igjennem 18 Aar indtil faa Maaneder, førend Kongen døde.

Ganske vist har man tidligere kjendt mange Breve fra Kristian VI, især til Schulin og Bluhme, og en talrig Mængde af dem har været offentliggjort enten fuldstændig eller i Uddrag i Jens Møllers „Mnemosyne“. Der findes iblandt dem Aktstykker af stort Værd; men de ere efter deres Natur sædvanlig langt mere, hvad vi vilde kalde Billetter, end egentlige Breve og dreje sig for det meste om de bestemte Regeringssager, som i Øjeblikket optog Kongens Opmærksomhed. De have saa at sige været et Slags Suplement til hans mundtlige Forhandlinger med hans nærmeste Raadgivere. Langt fyldigere har han derimod udtalt sig om, hvad der laa ham paa Sinde, i Brevene til Grev Stolberg, hvad enten det nu drejede sig om Styrelsen, om private Forhold eller om ligefremme Hjærtens Anliggender. Man har derfor hans Personlighed trædende fuldt og klart frem i disse Breve.

Hvad har bragt Kristian VI til at føre denne Korrespondance, der maaske er uden noget Sidestykke i Historien? Aabenbart først og fremmest Trangen til Støtte og Raad, forenet med stor Tillid til den med ham ved fælles religiøs Synsmaade nøje forenede Fætter¹⁾. Faa Regenter have følt Regeringens Byrder og Ansvar tungere end Kristian VI, og han havde fra sin Fader arvet en vis Tilbøjelighed til Mistænksomhed mod sine officielle Raadgivere. Det er karakteristisk, at han engang i Anledning af, hvad der var forebragt ham om hans Ministre, og det fra Stolberg selv, skrev til denne, at „man finder saa faa trofaste Venner, der avertere en oprigtig“ (Møllers Skrift S. 32). Netop det, at Stolberg som Rigs greve til Wernigerode indtog en uafhængig Stilling, forøgede Kongens Tro paa hans Oprigtighed.

Kristian Ernst Stolbergs Personlighed har utvivlsomt indtil Udgivelsen af dette Skrift været den danske historiske Læseverden næsten fuldstændig ubekjendt. Det er tilsyneladende paafaldende, thi ikke alene findes der i vort Rigsarkiv Aktstykker nok, som vidne om, at han har brevvexlet med Schulin og staaet Kongehuset nær, men selve de i Mnemosyne meddelte Breve vise klart, at han har spillet en Rolle ved Striden imellem Kristian VI og Georg II af England-Hannover i 1738 om Amtet Steinhorst. Hans egen Samtid har da ej heller været uvidende om, at han havde meget at sige hos Kongen. Jeg har saaledes i en Depeche af 27. Marts 1734 fra den franske Ambassadør i Kjøbenhavn, Grev Plélo, (i det franske Udenrigsministeriums Arkiv) set denne, idet han udtaler sin Harme over, at Kristian VI sluttede sig nærmere til England og Østerig end til Frankrig, derpaa tilføje, at han formodede, at enten Grev Berckentin (dansk Gesandt i Wien) eller Grev Stolberg havde bevirket det. Stolbergs Indflydelse hos Kongen vakte da ogsaa en Uvilje her hjemme hos forskellige ved Hoffet, som gjorde et pinligt Indtryk paa ham. Jeg kan foruden, hvad Møller har anført derom (S. 95), anføre en For-

¹⁾ Kristian VI og Grev Stolberg vare Søner af 2 Søstre, Døtre af Hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow.

tælling, der findes i den yngre, fra Struensees Tid bekjendte U. A. Holsteins utrykte Optegnelser (Rigsarkivet). Det hedder her, at Stolberg i den Grad vandt Kongen, at denne tilbød ham „den første Plads i sit Konseil, hvis han vilde gaa i hans Tjeneste, og det havde ikke været muligt at træffe et bedre Valg, thi det var en ypperlig begavet Mand, som var i Stand til at yde fortrinlig Tjeneste, men skjønt han holdt meget af Kongen og opholdt sig længe (sic!) ved hans Hof, kunde han dog aldrig bestemme sig til at træde i hans Tjeneste, fordi han var bange for det danske Folks indgroede Skinsyge og Fordomme imod Fremmede. Hvor vidt den kunde gaa, det paastaar man, at han selv har maattet prøve, idet han en Aften paa Slottet, da han forlod Kongens Værelser, blev angrebet af maskerede Personer. Han har selv fortalt det til en Præst, fra hvem jeg har det.“

Skjønt Stolberg altsaa aabenbart ikke tildrog sig liden Opmærksomhed hos sine samtidige, er det ganske vist, at efter hvad der her hjemme kan samles til Kjendskab om hans Personlighed, har man ikke kunnet ane, at han indtog den Plads, vi nu se, at han har indtaget. Det er det virkelig nye af stor Værdi, der er fremkommet ved det her omhandlede Skrift, at han fra nu af vil staa i Historien som den, der i adskillige Aar har været Kristian VI's fortroligste Ven og en af hans vigtigste Raadgivere, paa flere Omraader den vigtigste.

Kristian VI selv er ved denne Bog, naar man tager ham i de store Træk, ikke bleven stillet i et meget andet Lys end det, hvori han allerede staaer ved den af L. Koch for et Par Aar siden udgivne Skildring af hans Historie. Men Billedet af ham er dog blevet baade finere og rigere, mere uddybet. Paa flere Punkter har han vundet ved det Indtryk, hans Breve til Stolberg give. Det hæderlige og samvittighedsfulde i hans Personlighed, hans oprigtige Fromhed, hans jævne og ligefremme Maade at udtale sine Følelser paa, den Inderlighed, der ligger i hans Erkjendelse af hans egen Ringhed i kristelig Forstand, Styrken i hans Syndsbevidsthed og i hans Trang til den guddommelige Naade, alt dette, som man saa stærkt føler

i hans Breve, vækker Deltagelse for ham. Men som Hersker, som politisk Karakter voxer han ikke. Man mærker idelig det underlig smaat tilskaarne, der var ved ham, hans Uselvstændighed og paafaldende Lyst til at overhænge Stolberg for at faa Raad om alt muligt, ogsaa en vis Fejghed i personlige Forhold og en lidet værdig Lyst til at ville skaffe sig fri for Personligheder, han og Dronning Sofie Magdalene ikke kunde magte, ved at søge at faa dem skubbede over paa Stolberg. Snart er det en Broder til Dronningen, et „mauvais sujet“, som han vil have Greven til at tage til Svigersøn, snart en arrig Kokkepige, som han beder ham anbringe hos sin Svigerdatter.

Hvad der i Møllers Bog er fremdraget om Stolberg eller af hans Udtalelser, viser tydelig, at han var Kristian VI langt overlegen. Det Indtryk, han gjør, passer godt til de Beretninger, man andensteds fra har om den smukke Stilling, han indtog ved Begavelse og Karakterens Renhed. Han viser sig ikke blot som den uegennyttige Mand og alvorlige Kristen, men ogsaa som den, der var sikker og klar i, hvad han mente, og i, hvad han vilde, og der er en ikke ringe Takt hos ham i den Maade, hvorpaa han optræder som Kongens Raadgiver. Vi træffe ham som saadan først og fremmest paa det religiøse Omraade, hvor han stedse har virket til at give Kongen Fasthed i den Stilling, denne, efter Forf.'s rigtige Udtryk, efterhaanden indtog paa Pietismens højre Fløj. Møller gjør blandt andet opmærksom paa, at det bekjendte Reskript af 23. April 1734, hvorved Kristian VI forbød at bringe Striden imellem de Ortodoxe og Pietisterne paa Prædikestolen, nøje stemmer med, hvad Stolberg havde raadet ham til.

Ikke mindre var Danmark-Norges udenrigske Politik Gjenstand for de tvende fyrstelige Fætters Brevvexling. Stolberg indtog her ligesaa sikkert et Standpunkt som i religiøs Henseende, ja hans Mening om de naturlige Partidannelser i Europa var netop bestemt ved hans religiøse Meninger, vel ikke saaledes, at det blev Pietismen, men saaledes, at det var Modsætningen imellem Protestantisme og Katholicisme, som var det afgjørende for ham. Jo mere den

europæiske Politik i det 18. Aarhundrede bliver undersøgt, desto klarere bliver det, at den religiøse Modsætning langt fra i den Grad havde tabt sin Betydning paa dette Omraade, som man tidligere har troet. Vi møde Bevidstheden om den netop stærkt hos Stolberg allevegne, hvor han træder op som Kristian VI's Raadgiver. En Forbindelse imellem England-Hannover, Preussen og den dansk-norske Stat stod af den Grund for ham som den naturlige, og han indskærpede idelig den Pligt, som disse Stater havde til at holde sammen. Frankrig derimod var den naturlige Fjende, en Opfattelse, som ogsaa styrkedes ved Stolbergs tyske Følelse. Og da Frankrig paa denne Tid vandt betydelig Indflydelse i Sverige, kom han i denne Stat til at se en Magt, der allerede af den Grund maatte gjælde som Danmark-Norges naturlige Modstander. Det lader ikke til, at Stolbergs Ophidselser i denne Henseende have havt Indflydelse paa Kristian VI, som lige fra først af var stemt for Venskab med Sverige. Derimod se vi af Brevvexlingen, at naar Kongen i Aaret 1732 valgte at følge Rosenkrantz's Politik at holde sig nær til England i Modsætning til Povl Løvenørns Forslag om at slutte sig til Frankrig, da var det Stolbergs Raad, som blev det bestemmende for ham. Ikke mindre Interesse har det at faa rede paa, hvorledes det gik med Afgjørelsen af Tvisten om Steinhorst med Hannover, her at se, at det ikke var J. H. E. Bernstorff som Underhandler for Kristian VI, men Stolberg, der som en Slags Mægler imellem de stridende Parter skaffede Stridsspørgsmaalet ud af Verden.

Dette kun som et Par Exempler paa de nye Oplysninger der ere fremkomne ved dette Skrift. Den, der kjender nærmere til Kristian VI's Historie, vil finde Træk af Interesse ogsaa paa mange andre Punkter og vedrørende de forskjelligste Omraader af Styrelsen. Men medens der ikke her er Plads til at nævne Exempler derpaa, skal et Punkt omtales, der saa at sige glimrer ved sin Fraværelse. Det er Landboforholdene, som aldrig nævnes. Møller har ikke undladt at gjøre opmærksom derpaa (S. 100); men naar ham mener, at det „maaske“ kan forklares ved, at Stolberg her manglede de nødvendige Forudsætninger til at forstaa de danske Landboforhold; tror

jeg ikke, at Forklaringen holder Stik. Kristian VI's Breve vidne altfor stærkt om, hvorledes han igjennem dem søgte at give alt det Luft, der laa ham paa Sinde, og desuden vare Hovedtrækkene af den landøkonomiske Misere i Nordtyskland og i Danmark af beslægtet Natur. Jeg tvivler stærkt paa, at man kan opfatte Tavsheden paa dette Punkt paa anden Maade end som et Vidnesbyrd om, at Kristian VI ikke selv har ret havt Øje for, hvor galt det i Virkeligheden stod til, og hvor stor Faren her var.

Forfatteren har gjort opmærksom paa, hvorledes der henimod Slutningen af Kong Kristians Regering kom en Forskjel frem imellem den dansk-norske Regerings udenrigske Politik og Stolbergs Meninger. Ogsaa kan man i denne Tid træffe nogle spidse Ytringer i Kongens Breve. Men paa den anden Side har denne netop i sine sidste Leveaar udtalt saadanne religiøse Bekjendelser til Greven, som forudsatte den allerstørste Tillid; han har aabenbart bevaret sit trofaste Venskab imod Stolberg, saa længe han levede. Naar man overhovedet af Brevene faar det Indtryk, at han har trængt mere til Greven end omvendt, saa er det vel et Spørgsmaal, om han ikke ogsaa er den af de to, der har holdt stærkest fast ved Venskabet. Jeg har i det mindste i en Pakke i Rigsarkivet, som Forf. desto værre ikke har havt til Benyttelse (Reichs- und ausländische Grafen), truffet et Brev, som Stolberg har skrevet til Schulin 8. September 1746 ganske kort Tid efter, at han havde faaet at vide, at Kongen var død 6. August; og man kan ikke andet end forbavsnes over den Kulde, hvormed han omtaler dette Dødsfald. Alt, hvad der staar, er følgende: Eur. Excell. condolire zuförderst zu dem Verlust dero gewesenenen Königs und Herren Majestät . . . und gratulire zugleich, dass Eur. Exc. bei jetzt regierenden König. Maj. in dero chargen aufs neue confirmiret seye. Han gaar derefter over til at tale om andre Ting. Da ogsaa Schulin stod Kristian VI's Hjærte nær, saa Stolberg mindst af alle behøvede at lægge Baand paa Udtrykkene for sin Følelse, hvis han havde havt nogen, bliver den Kulde, der ligger i disse Ord, ligefrem forbavsende. Der kommer herved en Mis-

lyd frem, det er aabenbart. Men selvfølgelig kan den ikke svække Indtrykket af, at Stolberg har været Kongen en fuldtro Raadgiver, der har raadet ham efter bedste Overbevisning og til sine Tider gjort ham virkelig Gavn.

Imidlertid har det hele Forhold, enestaaende som det er, havt Skyggesider, som Forf. næppe stærkt nok har fremhævet. Hvad kunde i Virkeligheden være mere bagvendt, end at Kongen havde en Ven siddende i Udlandet som sin fortrolige Raadgiver, med hvem han forhandlede bag sine Ministres Ryg og som han undertiden fulgte tvert imod disse, en Ven fremdeles, der, om han end blev udnævnt til dansk Gehejmeraad, dog stod vort Land ganske fjært og umulig kunde føle sig som dansk. At han to Gange opholdt sig en kort Tid ved Kong Kristians Hof, skulde ikke kunne give ham noget nærmere Kjendskab til Forholdene, og man kan derfor ved flere Lejligheder se, at hans Forestillinger om Statens Administrationsordning vare meget uklare. Allerede under Frederik IV havde den ægte absolutistiske Mistro imod de officielle Raadgivere, der sad i Konseillet, vist sig ved en lidet takkelig Lyst til at følge andre, ifølge deres Stilling mindre ansvarlige Mænds Raad; men under Kristian VI, da Raadgiveren sad i Wernigerode, fik det en endnu mere grel Skikkelse. Det tager sig formelig parodisk ud, naar Kongen henvender sig til Stolberg, for at denne iblandt fornemme tyske Pietister skal skaffe ham en Statsminister, og naar man da ser Stolberg svare: Hvad en Minister angaar, da vil jeg strax efter Nytaar rejse ud for at se, om jeg kan „was gutes antreffen“ (Møllers Skrift Side 57). Om end fremdeles Stolberg indtog en forholdsvis uafhængig Stilling som tysk Rigs greve, saa vare hans Raad paa det ydre politiske Omraade naturligvis i høj Grad bestemte baade ved hans Stilling i Almindelighed som hørende til det tyske Rige og særlig ved det Forhold, hvori han paa Grund af sine Besiddelsers Beliggenhed stod baade til Preussen og til Hannover. Men det var dog ikke fra et saadant Synspunkt, at den dansk-norske Stats Politik burde bestemmes. For her slet ikke ellers at komme ind paa Enkeltheder, hvor der fremkom uheldige Virkninger af Stolbergs Stilling, saa skal

det blot nævnes, hvorledes Forholdet imellem ham og Kongen danner et Led med i den Tyskhed, der stærkere end under nogen anden dansk Regent slaar en imøde, naar man sysler med Kristian VI's Historie. Men, naturligvis, ogsaa denne Skyggeside har det sin Interesse at gjøre Bekjendtskab med.

Det har været mit Ønske ved denne Anmeldelse at give Historisk Tidsskrifts Læsere en Forestilling om, at der ved det her omhandlede Skrift er kommet adskilligt nyt frem, som man har Grund til at takke Forfatteren for. Ganske vist, det er ikke ham selv, der fra først af er faldet paa, at Arkivet paa Wernigerode kunde indeholde interessante Bidrag til vor Historie. Hans Opmærksomhed er bleven henledet derpaa af andre Videnskabsmænd, der efter, hvad de havde hørt eller læst om dette Arkiv, have ment, at der maatte være noget at finde i det. Men han har arbejdet med Flid og Dygtighed, han har i det hele heldig underbygget det nye, han fandt i Wernigerode, med hvad han andensteds fra kunde samle, og han har forstaaet at forme sit Skrift til at blive en klar og let læselig Skildring af en Hovedside ved Kristian VI's Historie. Det ligger i Sagen selv, at et Arbejde af en saadan Natur ikke giver Lejlighed til i stor Stil at vise, hvad man med et gammeldags Udtryk kalder Erudition; men til Vederlag er det en Debut, der vidner fordelagtig om sin Forfatters Evne til at forstaa den Tid og de Personligheder, han har villet skildre. Der er en Forening af Soliditet og Humanitet i hans Behandling, der gjør et godt Indtryk. Han har da ogsaa fuldt ud fortjent at vinde det, han ønskede at opnaa ved sit Skrift, nemlig den filosofiske Doktorgrad.

At han imidlertid skulde have gennemført sit Arbejde uden at begaa Fejl, vilde være for meget forlangt, og jeg skal da ogsaa for en Ordens Skyld ende med at nævne et Par bestemte Fejltagelser fra hans Side. Naar han S. 119 taler om, hvorledes Frederik II af Preussen som Kronprins søgte at formilde sin barske Fader ved at skaffe lange Karle til hans Potsdammergarde, og at han derfor overhængte baade Stolberg og Løvenørn for at faa saadanne Rekrutter fra Danmark og Norge, da beror det paa en Misforstaaelse. Det var

som Chef for et i Neu Ruppın liggende Regiment, at Frederik trængte til høje Karle, for at det, naar Faderen inspicerede det, kunde prange med saa mange anselige Soldater som muligt. Dette fremgaar aldeles klart af Frederiks Breve til Løvenørn, der tidligere have været i den Bøllingske Samling paa det store kongelige Bibliothek, men nu ere afleverede til Rigsarkivet. Brasch har i sit Værk „Gamle Ejere af Bregentved“ S. 467 meddelt Uddrag af disse Breve. — S. 154 har Forfatteren i en Note efter Michaud: Biographie universelle givet Oplysninger om en Grev Rothenburg, med hvem Løvenørn havde staaet i Forbindelse, da han var dansk Statsafsending i Berlin. Men den Rothenburg, hvorpaa her skal tænkes, var en ganske anden end den, om hvem Michauds Værk giver Oplysninger. Han hed Conrad Alexandre, var født 1684, døde 1735 og var i Tiden fra 1720—1730 en af Frankrigs betydeligste Diplomater. Medens det er meget undskyldeligt, at Forfatteren her er kommen paa Vildspor, kan jeg mindre bære over med ham, naar han S. 93 siger om Kristian VI's saa meget omtalte Sabbatsforordning af 12. Marts 1735, at den var en Fornyelse i skærpet Form af Frederik IV's af 21. April 1730, der var bleven ophævet kort efter Kristian VI's Tronbestigelse. Den var i Virkeligheden saa langt fra at være en Skærpelse, at tvært imod næsten alle Straffesatserne for Helligbrøde, Forsømmelse af Gudstjenesten o. s. v. ere mildere i den end i dens Forbillede. Forfatteren har aabenbart undladt at sammenligne de tvende Forordninger, og jeg tror, det ogsaa af en anden Grund havde været godt, om han havde gjort det. Han vilde maaske derved være bleven bragt til at sætte sig noget nærmere ind i de religiøse Forhold under Frederik IV, end han, saa vidt man kan se, har indladt sig paa. Jeg er overtydet om, at han ikke tilstrækkelig har set, hvorledes der paa flere Omraader i den Tid var en tydelig Forberedelse for den pietistiske Bevægelse under Kristian VI. Men denne Anmældelse er bleven lang nok, og jeg skal ikke komme nærmere ind herpaa.

E. Holm.